

/ David Papajík

/ ***Páni z Holštejna***

/ *Významný, ale zapomenutý panský rod*

/ České Budějovice 2007

Páni
David Papajík
z Holštejna

Významný, ale zapomenutý panský rod

/ OBSAH

Knihu připisuji prof. Ladislavu Vychodilovi († 2005) za posílení mého zájmu o historii a své rodině za trpělivost a toleranci.

/ Úvod	7
/ Hrad Holštejn a počátky pánů z Holštejna	10
Páni z Holštejna erbu beraních rohů. Výstavba hradu Holštejna	10
Páni z Holštejna erbu poloutrojčáří. Vok I., otec zakladatel	21
/ Rozvětvený rod v klidných a neklidných časech moravských markrabat	34
Čtyři holštejnští bratři	34
Tajemné holštejnské ženy	57
Páni z Holštejna za markraběcích válek	60
/ Hrad Vartnov a vartnovská větev holštejnského rodu	79
/ Hrad Cimburk, páni z Holštejna a husitské války	91
Vok IV. Od Cimburka na Vyšehrad cesta dlouhá	91
Osudy potomků velkého Voka IV.	118
Ostatní potomci Voka III.	139
Štěpánové z Vartnova	146
Kropáčové z Holštejna	164
/ Holštejnský epilog aneb Hrdé vartnovské ženy	171
/ Závěr	186
/ Poznámky	189
/ Rozrod pánů z Holštejna	248
/ Seznam zkratk	250
/ Prameny a literatura	252
/ Seznam příloh a vyobrazení	272
/ Rejstřík	276
/ Zusammenfassung	303

Obálka a s. 2: pečeť Půty z Holštejna z roku 1376 (SOA v Třeboni, fond Cizí statky Třeboň, inv. č. 208, sign. Dobrochov II 116 I. Foto: Ladislav Bulva, 2006).

© Text: doc. David Papajík, Ph.D.

Lektoroval: doc. Jan Bistrický, CSc.

© 2007 vydal Bohumír NĚMEC – VEDUTA,
nakladatelství a vydavatelství

ISBN 978-80-86829-24-1

/ ÚVOD

Obrátme se postranní stezkou k rozpadajícímu se hradu Holštejnu, jehož trosky na osamocených skalách v pokojném údolí jako poslední svědkové někdejší velikosti a bouřlivé minulosti smutně a osiřele označují místo, kde hospodařil rytířský rod, který již dávno zašel ve vlnách času. Duch dějin se zatoulá přes staletí zpět a zří skvělý hrad s cimbuřím, klenutím a arkýři, uvnitř skály pak hrůznou jeskyni, která sloužila jako hradní vězení. Čilý život panuje jak na hradě, tak v údolí, středověk se svými bitkami a navzájem se potírajícími rytířskými hrady se vynořuje před duší osamělého návštěvníka a maluje mu scény krutovlády.

*Jindřich Wankel,
Obrazy z Moravského Švýcarska
a jeho minulosti, 1882¹⁾*

Knihy o možná poněkud „pozapomenutém“ šlechtickém rodu pánů z Holštejna se snaží čtenářské obci představit jeho osudy v průběhu 14. a 15. století. Byl to sice na jedné straně „zlatý věk“ za císaře a krále Karla IV., ale na druhé straně i doba krvavých válek moravských markrabat Jošta a Prokopa a následně bojů Husových stoupců proti katolíkům. Ve všech zmíněných dějích hráli páni z Holštejna nezanedbatelnou roli. Jejich majetková základna ležela na Moravě a v dnešním českém Slezsku, což ale neznamená, že by nezasahovali do dění v Čechách. Vok IV. z Holštejna se vydal s vojskem krále Zikmunda Lucemburského do Čech, kde padl v roce 1420 v bitvě na Vyšehradě.

Jak je možné, že rod, který po dobu své existence hrál podstatnou roli v dějinách českých zemí, upadl v zapomnutí? Příčin bude asi více. Jednou z nejpodstatnějších je skutečnost, že ve druhé polovině 15. století vymřel, tudíž daleko dříve než jiné staré rody. Ani „druhý život“ rodu nebyl příliš šťastný. Každý šlechtický rod se během své existence identifikoval se sídly, která delší dobu vlastnil. V našem případě se jednalo především o hlavní rodový hrad Holštejn na Blanensku. Hrad se dochoval do dnešní doby jako zřícenina stojící sice v impozantní poloze na skále, ale přece jen nelákající stovky a tisíce turistů denně. Ani sídlo jedné z holštejnských rodových větví, hrad Vartnov na Krnovsku, se nestalo rájem turistů. Zalesněný pahorek sice nese větší množství viditelných

kamenných reliktů, ale ohromit dokáže jen poučenější zájemce. Nejlépe z hlavních holštejnských sídel vzhledem „k druhému životu“ dnes vypadá hrad Cimburk u Koryčan na Kroměřížsku. Páni z Holštejna se ho zmocnili přepadem na počátku 15. století a pak ho drželi větší část „neklidného“ století. Hrad Cimburk u Koryčan je sice také zříceninou, ale přece jen daleko lépe dochovanou. Po roce 1989 dochází k jeho opravám a zároveň se stává místem mnoha kulturních akcí.

Jedním z hlavních důvodů vzniku této knihy byla snaha doložit a dokázat, že rod pánů z Holštejna byl samostatným šlechtickým rodem, a vyvrátit tak tvrzení převážné části dosavadní literatury,²⁾ že se jednalo pouze o větev rodu pánů ze Sovince. Páni z Holštejna museli mít společného předka s pány ze Sovince v rámci předpokládaného rozrodu Hrutoviců, ale stejně tak tomu bylo i u jiných šlechtických rodů erbu poloutrojčáří (namátkou z Boleradic, z Bukoviny, z Kněžic, z Újezda).³⁾ Není tedy žádný zásadní důvod považovat je za větev pánů ze Sovince. Páni z Holštejna se po Sovinci nikdy nepsali a ani ho nikdy nedrželi.

Nemohu a ani nechci zakrýt, že ke studiu dějin rodu pánů z Holštejna mě přivedl výzkum právě rodu pánů ze Sovince. Výsledkem tohoto bádání byla v roce 2005 v Praze vydaná kniha *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*. Velké množství pozitivních čtenářských ohlasů na tuto knihu mě utvrdilo v myšlence zabývat se osudy rodu pánů z Holštejna. Můj názor byl navíc umocněn tím, že pojednání o pánech ze Sovince obdrželo v roce 2006 od Sdružení historiků České republiky a Pekařovy společnosti Českého ráje *Cenu Josefa Pekaře* za nejlepší monografii v oboru historie autora do 35 let. Tato skutečnost se pro mne stala jistým závazkem, aby i kniha o pánech z Holštejna dokázala oslovit širší čtenářskou veřejnost a zároveň i odbornou historickou obec.

V názoru, že dějiny jsou nespravedlivé či jejich hodnocení je někdy nespravedlivé, mě znovu utvrdil příklad rodu pánů z Holštejna. V převážné většině svědeckých řad listin, ve kterých vystupují jak zástupci rodu pánů z Holštejna, tak rodu pánů ze Sovince, stojí na přednějším (důležitějším) místě příslušníci rodu z Holštejna. Z toho nám plyne, že byli ve své době považováni za významnější než členové rodu ze Sovince. Dějinná paměť a existence monumentálního hradu Sovince způsobily, že jsou veřejnosti daleko známější páni ze Sovince. Tato kniha se snaží splatit dluh, který máme vůči poznání šlechtického rodu pánů z Holštejna.⁴⁾

Když ne páni z Holštejna, tak alespoň hrad Holštejn má jedno prvenství v rámci českých zemí. Proběhl na něm v roce 1858 první doložený

odborně zaměřený průzkum středověkého hradu v českých zemích, který provedl známý badatel Jindřich Wankel.⁵⁾

Mé poděkování patří velké většině osob a institucí, kteří mi byli při studiu dějin pánů z Holštejna nápomocni. Jedná se převážně o pracovníky archivů, ale i dalších historických pracovišť. Za konzultaci některých problémů týkajících se Hartmana z Holštejna a lektorování knihy děkuji doc. Janu Bistrickému. Doc. Miroslav Plaček a ing. Pavel Šimeček vytvořili speciálně pro tuto knihu hmotné rekonstrukce hradů Holštejna, Cimburka a Náměště, za což jim náleží poděkování. Za spolupráci na přípravě části obrazové přílohy bych chtěl poděkovat PhDr. Karlu Müllerovi ze Zemského archivu v Opavě. Zvláštní poděkování patří také řediteli nakladatelství Veduta Bohumíru Němcovi za pomoc při přípravě obrazové přílohy a celkově pozitivní atmosféru při vzniku knihy.

/ HRAD HOLŠTEJN A POČÁTKY PÁNŮ Z HOLŠTEJNA

Počátky hradu Holštejna nejsou spojeny s příslušníky rodu erbu poloutrojčáří z rozrodu Hrutoviců, ale se členy rodu nesoucího ve znaku dva beraní rohy. Proto se nejdříve stručně podíváme na osudy zakladatelů holštejnského hradu.

/ PÁNI Z HOLŠTEJNA ERBU BERANÍCH ROHŮ. VÝSTAVBA HRADU HOLŠTEJNA

Vznik hradu Holštejna můžeme spojit se šlechtickým rodem, který se také po Holštejnu psal, ale byl jiného původu než námi sledovaní páni z Holštejna. Jednalo se o rodové společenství, jehož příslušníci se psali z Čeblovic (či Ceblovic, jde o zaniklou vesnici na Rosicku jihozápadně od Brna) nebo z Drahotuše.⁶⁾ Nemůžeme zde podrobněji sledovat osudy Crhy z Čeblovic a jeho synů (jeden z jeho potomků Bohuš si vystavěl v poslední třetině 13. století hrad Drahotuše na Přerovsku, jiný syn Hartman si naopak na Blanensku vybudoval hrad Holštejn). Proto se zaměříme pouze na okolnosti, které se vztahují k holštejnskému panství, výstavbě hradu Holštejna a kolonizaci zdejší krajiny.

První nejistou připomínku o vlastnictví pozemkového majetku rodu erbu beraních rohů v oblasti budoucího holštejnského panství nalzáme ve falešné listině z roku 1251 mající snad nějaký pravý základ, kde vystupuje Bohuš z Jedovnice (*Bohussa de Iedovicz*, Jedovnice se nachází 6 km od Holštejna).⁷⁾ Na jiných listinách z téže doby se objevuje pravidelně tentýž člověk jako Bohuš, syn Crhův.⁸⁾ V roce 1251 je to jediný případ, kdy se Bohuš po Jedovnici psal, takže naše podezření vzhledem k pravdivosti této výpovědi se zvyšuje. Navíc se několikrát poté píše jako Bohuš z Čeblovic (*Bohuse de Ceblovich*) jako např. v roce 1256.⁹⁾ V letech 1263–1281 se připomíná Bohuš jako moravský maršálek.¹⁰⁾ Na falešné listině z roku 1269 se jmenuje jako majitel hradu Drahotuše na Přerovsku.¹¹⁾

Podívejme se na jeho mladšího bratra Hartmana, který se poprvé objevuje spolu se svým bratrem jako svědek při založení žďárského kláštera v roce 1252 (*Bohusche et Hartman fratres*).¹²⁾ V následujících letech je Hartman poměrně často připomínán v písemných pramenech jako svědek na řadě listin.¹³⁾ V roce 1268 odkázal Hartman (*Hartmannus de Zeblowiz*) v případě své smrti zábrdovickému klášteru ves Bukovinku.¹⁴⁾ Je zajímavé, že na prvním místě mezi svědky tohoto aktu nacházíme olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburka. Pro celkovou charakteristiku Hartmanova panství je ale ještě zajímavější jiný svědek, jedovnický fojt Konrád (*Chvnradius advocatus de Iedawiz*). Tato skutečnost potvrzuje, že patrně největší sídelní jednotkou čeblovického panství na Drahanské vrchovině byla Jedovnice. Jíří Doležel se domnívá, že již v této době můžeme Jedovnici považovat za místo nadané trhem, které se do konce 13. století stalo městečkem.¹⁵⁾

Původní sídlo pánů z Čeblovic na Drahanské vrchovině bylo podle všeho asi opravdu na tvrzi v Jedovnici, po které se Hartmanův starší bratr Bohuš roku 1251 psal, jak jsme si uvedli výše. Přímé zprávy o její existenci pocházejí ovšem až z počátku 15. století. Objekt postupně pustl od konce 16. století, kdy byl vrchností opuštěn. Tvrz stávala u kostela v místech, kde se zachoval pomístní název Na Valech.¹⁶⁾

Panství rodu z Čeblovic na Drahanské vrchovině asi spravovali společně oba bratři Bohuš a Hartman. Po Bohušově přesunu do oblasti Přerovska, patrně roku 1266, a zisku drahotušského panství (1269) ovládal majetky na Drahanské vrchovině Hartman sám.¹⁷⁾

Dosud převažovalo mínění, že hrad Holštejn byl založen Hartmanem erbu beraních rohů někdy těsně před rokem 1278, kdy se jméno hradu objevuje v Hartmanově predikátu.¹⁸⁾ Až teprve v roce 1996 záslužně upozornil J. Doležel na jednu skutečnost, které si ostatní historici nepovšimli.¹⁹⁾ V opisu pečeti listiny Hartmana pro zábrdovický klášter z roku 1268 ohledně vsi Bukovinky se objevuje jméno Hartman z Holštejna, zatímco v samotném textu listiny se Hartman píše z Čeblovic.²⁰⁾ Vznik hradu tak budeme muset položit od doby před 5. březnem 1268, kdy byla Hartmanova listina vydána. Jinak řečeno, hrad byl vybudován zhruba o více než 10 let dříve, než se dosud soudilo.

Přesto je třeba vysvětlit některé potíže, které nám z výše uvedeného plynou. Proč se na pečeti z roku 1268 Hartman uvádí po Holštejnu, když v samotném textu listiny se píše po starém rodovém sídle v Čeblovicích? Snad nebyl hrad Holštejn ještě roku 1268 úplně dostavěný či na něm dosud Hartman nesídlil. Případně působila silná rodová tradice

uvádět se po Čeblovicích. Bohužel, nejsme schopni dát zřejmější a lepší odpověď.²¹⁾

Dataci vzniku hradu do 60. až 70. let 13. století potvrzují a dosvědčují i nejstarší archeologické nálezy. Při moderním archeologickém výzkumu prostoru hradu v 80. letech 20. století byl zjištěn keramický materiál datovaný do doby po polovině 13. století, což nám potvrzuje naše výše uvedené závěry ohledně doby výstavby hradu.²²⁾

V dalších letech po roce 1268 svědčil Hartman bez přídomku (*Bohusso marschalcus, Hartmannus frater suus*) na královské listině Přemysla Otakara II. vydané 28. května 1274 v Brně,²³⁾ takže na potvrzení skutečnosti zjištěné na opise pečeti si musíme ještě pár let počkat.

Zatímco dříve se označoval Hartman jako syn Crhy nebo bratr Bohuše, případně jako Hartman z Čeblovic, poprvé se jmenuje s novým přídomkem v Brně 21. ledna 1278 jako Hartman z Holštejna (*Harthmannus de Holenstein*).²⁴⁾ Je to nepochybný doklad skutečnosti, že hrad Holštejn byl již dostavěný a obyvatelný, i když na jiné listině vydané v Brně také 21. ledna 1278 se opět nazývá jako Hartman z Čeblovic (*Hartmannus de Zebłowicz*)²⁵⁾ a 12. června 1278 svědčí na hradě v Olomouci na listině Žofie, manželky svého bratra Bohuše, bez použití přídomku (*Hartmannus frater domini Bohonis*).²⁶⁾

Na druhé brněnské listině z roku 1278 je Hartman označen za brněnské komorníka. Proč tuto skutečnost připomínáme? Chci tím pouze poukázat na to, že hrad Holštejn si nenechal vystavět nějaký chudý a bezejmenný šlechtic, ale naopak pán podle všeho majetný, který zastával významnou funkci při správě státu. Šlechtic z rodu, ve kterém byla silná tradice držby úřadů, otec Crha měl např. v letech 1250–1251 funkci olomouckého kastelána,²⁷⁾ bratr Bohuš byl v roce 1266 přerovským kastelánem²⁸⁾ a poté dlouhou dobu moravským maršálkem.

Hartman nazval svůj nový hrad německým názvem jako *Holenstein* (česky Holštejn). Název dostal hrad podle své zvláštní charakteristiky, protože obsahoval ve svých útrokách jeskyni později zvanou Lidomorna či Hladomorna. Jeskyně dala hradu jméno – *Hohlenstein* – znamená dutý kámen čili hrad s dutým vnitřním prostorem či hrad postavený na duté skále.²⁹⁾

Protože se jedná o panské sídlo, po kterém se psaly dva šlechtické rody (beraních rohů a poloutrojčářů), a nás mimořádně zajímá, musíme se u něho zastavit. Hrad byl vystavěn ve východní části Moravského krasu na vápencové skále s jeskyní nad krasovým ponorem říčky Bílé vody. V současnosti se jedná o zříceninu, která se nachází na

/ Pečeť Hartmana z Holštejna z roku 1279.

/ Pečeť Bohuše z Drahotuš z roku 1280.

jižní Moravě na Blanensku 200 metrů jihozápadně od stejnojmenné vesnice.

Podle Miroslava Plačka jde o velký a významný hrad o rozměrech 85 a 52 metrů, který měl výhodnou strategickou polohu. Stavitelé místo pro vybudování hradu zvolili opravdu výborně. Skalní bradlo mělo plochý vrchol a svislé boky. Navíc obsahovalo jeskyni, která byla z hradu přístupná uměle zhotoveným komínem.³⁰⁾ Majitelé hradu umně využili prostory jeskyně jako vězení, odtud její název Hladomorna. Aby jeskyně plnila výše naznačenou funkci, musel být její dolní otvor zazděn (dnes je možno opět tímto otvorem proniknout do jeskyně). Poučenější čtenář by si mohl pomyslet, že se jedná o pouhé pověsti o Hladomorně, které slouží k tomu, aby se jimi zatraktivnil text. Pro tvrzení o využití jeskyně jako hladomorny ale existují pádné důkazy. Při archeologickém výzkumu bylo v jejích útrokách nalezeno velké množství lidských kostí, kování, přezek a knoflíků, které svědčí o tom, že zde zakončily svůj život osoby nepohodlné holštejnským hradním pánům.³¹⁾

V roce 1858 prováděl na Holštejně nejstarší doložený odborný průzkum hradu v českých zemích Jindřich Wankel.³²⁾ Co se o této události dozvídáme přímo od autora? J. Wankel píše, že celý den konal výzkumy na hradě a podařilo se mu odkryt kromě „ohrazeného prostoru pro medvědy“ také dlouhou chodbu k Hladomorně. V roce 1858 bylo podle něho z hradu zachováno „jen něco málo zdi“. Trosky hradu byly zarostlé borovicemi, buky a jedlemi, které zakrývaly to, co z hradu zůstalo.

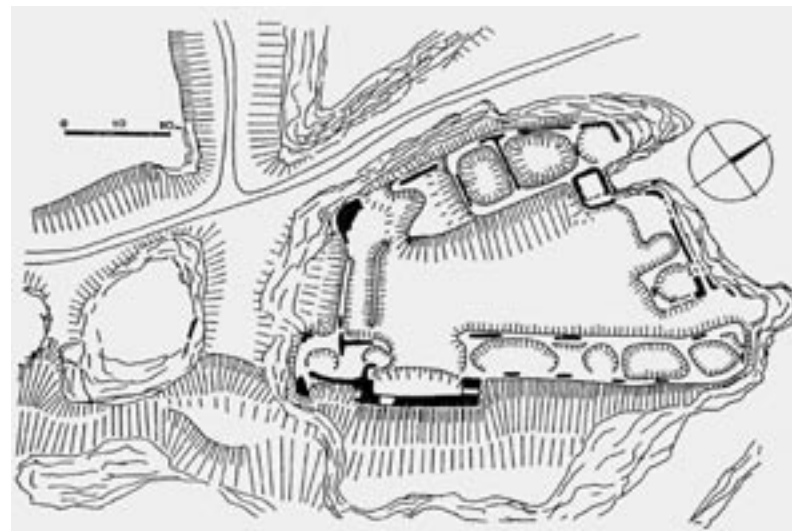

✓ *Vstup do jeskyně Hladomorny, ve středověku zazděný.*

Jeskyně Hladomorna podle Wanklova popisu vypadá jako oválná síň vysoká asi 25 metrů, široká 30 metrů a dlouhá 60–70 metrů.³³⁾ Ze strany od vesnice Holštejn je možno do ní vstoupit širokým, ale nízkým vchodem, který byl podle J. Wankla dříve uzavřen zdí „silnou čtyři metry“. Podle našeho průvodce se jedná o prostor, který budí děs. V jeskyni jsou na zemi velké balvany, které ztěžují pochod vpřed. Uprostřed skalní stěny jeskyně ve výšce asi 16 metrů spatřil J. Wankel uměle vytesaný čtverhranný otvor jeden a půl metru vysoký a metr široký, který vedl do několik metrů dlouhé chodby, v níž byly ještě patrné stopy schodů. Tato chodba byla na konci uzavřena dvěma do čtyřhranu přitesanými kamennými bloky. J. Wankel chodbu identifikoval jako prostoru, z níž byli z hradu spouštěni nepohodlní lidé do Hladomorny.

J. Wankel nařídil dělníkům, aby provedli výkopy v jeskyni Hladomorně. Při této jejich činnosti byly nalezeny asi v půlmetrové hloubce vrstvy lidských kostí, železné hroty šípů, hřebíky, ostruhy, přezky a střepy keramických nádob. Výslechem místních lidí navíc J. Wankel zjistil, že v dřívějších letech zde našli kusy vojenské výstroje a meče.

Vraťme se ale zpět k samotnému hradu. M. Plaček předpokládá, že hrad Holštejn byl patrně jednoduchý s mimořádně vyvinutou obvodovou

✓ *Půdorys hradu Holštejna.*

zástavbou. Nelze očekávat, že by byl rozdělen příkopem na dvě části. Uspořádání hradu je přes nevelké množství dochovaných zdí zjevné.

Poblíž přístupové cesty od vesnice k hradu se do dnešních dní dochoval ve značné výšce zaoblený kamenný střep zdiva. V minulosti byl pokládán za pozůstatek věže, současná kastelologická literatura ho jednoznačně považuje za zesílené jihozápadní nároží.³⁴⁾ Tupouhlé nároží měl podle M. Plačka velký patrně čtyřprostorový palác, který byl asi 40 metrů dlouhý. Jeho největší šířka kolem 14 metrů se směrem k severu zmenšovala. Byl zde dostatek místa pro obytné a reprezentační prostory hradu. Do velké pukliny vedle paláce byl umístěn suterén, ze kterého pravděpodobně vedl komín do jeskyně. Na východní straně hradního prostoru se nacházela hospodářsko – provozní část hradu. Tyto stavební prostory byly úzké, ale dlouhé přes 50 metrů. K jižnímu konci tohoto stavení je připojen nejlépe dochovaný kamenný relikt hradu – pravoúhlý výstupek, z něhož vede na úbočí výpadní branka.³⁵⁾

Plocha hradu je oddělena na západní straně (ve směru dnešní přístupové cesty) od skalní plošiny přírodní roklí, na jihu bylo třeba uměle vytesat 20 metrů širokou rozsedlinu. Tím vznikl příkop, přes který vedl most, jehož zděná opěra je na okraji skály dosud vidět. Další most

patrně spojoval na jihu skalisko s nástupní skalnatou prostorou. Člověk, který jel na hrad, tak musel překonat dva mosty za sebou.

Hrad je typem raně gotické bezvěžové dispozice s obvodovou zástavbou, která byla v průběhu jeho existence doplňována. M. Koudelka a Z. Hasoň ho považují za jeden z největších hradů své doby na Moravě.³⁶⁾

Páni z Čeblovic se velice intenzivně stýkali s rakouským prostředím. Z oblasti Dolních Rakous přivedli někdy v 50. a 60. letech 13. století kolonisty, kteří začali klučit lesnaté a velmi řídké osídlené oblasti Dražanské vrchoviny. Dělo se tak patrně společným úsilím obou bratrů Bohuše a Hartmana. Podle J. Doležela byla prvotním východiskem kolonizace již dříve založená Jedovnice.³⁷⁾ Ze skutečnosti, že původně tuto oblast drželi oba bratři společně, navíc J. Doležel usuzuje, že ji patrně získal již jejich otec Crha. Za dobu ukončení kolonizační aktivity považuje tentýž autor rok 1267, kdy je uvedeno v závěti olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburka, že služebník Hartmana z Čeblovic jménem Mukař prodal biskupovi 13 lánů ve vsi Vilémovicích.³⁸⁾ Patrně Mukař dostal daný statek odměnou od svého pána.

Podle velice zajímavého výzkumu J. Doležela, který se zabýval etnickou strukturou kolonizace Dražanské vrchoviny, bylo tvořeno holštejnské panství na počátku 14. století hradem Holštejnem s podhradní osadou, městečkem Jedovnicí a minimálně 20 vesnicemi. Panství podle něho zabíralo teritorium kolem 160 km².³⁹⁾ Autor dokazuje, že na panství převažovala mýtní jména tvořená od základu –schlag (paseka, mýtina, porub, seč), ke kterým byla připojována starogermánská osobní jména (např. Gottfriedschlag – Gottfriedova mýtina). Za těmito přívlastky se podle všeho skrývají převážně jména lokátorů daných vesnic.

O Hartmanových kolonizačních aktivitách na holštejnském panství svědčí název vesnice Hartmanice (dnes Niva), která byla pojmenována po svém zakladateli.⁴⁰⁾ Podobně se předpokládá, že ves Bohušín (dnes Bousín) dostala jméno od Hartmanova bratra Bohuše z Čeblovic.⁴¹⁾

Na rozdíl od mnoha jiných případů, kdy nejsme schopni určit, odkud k nám cizí kolonisté ve 13. století přišli, v případě holštejnského panství máme štěstí. To, co jsme naznačovali již v předešlém textu, se teď pokusíme podrobněji doložit. S rakouským prostředím byl úzce svázán otec Bohuše a Hartmana Crha z Čeblovic, který v letech 1244–1250 zastával úřad purkrabího na pohraničním hradě Děvičky. Při jednom z vojenských vpádů z Moravy do Rakous byl roku 1246 zajat a přiveden Rakušany před hrad Děvičky, kde byl mučen a nucen vydat

/ Listina Bohuše z Drahotuše z roku 1280. První pečeť vydavatele, druhá náleží Hartmanovi z Holštejna.

rozkaz, aby byl hrad předán nepříteli. Když odmítl, bylo mu vypíchnuto levé oko.⁴²⁾

Taková velká věrnost panovníkovi nemohla zůstat bez odezvy. Podobně kladný vztah měl Přemysl Otakar II. i k oběma Crhovým synům. Bohuš se účastnil v roce 1251 Přemyslovy jízdy při přebírání babenberského dědictví, o rok později pak byl přítomen na jeho svatbě s Markétou Babenberskou. J. Doležel se domnívá, že Bohuš si získal takovou důvěru panovníka, že ten mu svěřil jako purkrabímu v letech 1252–1254 důležité rakouské pohraniční město a hrad Lávu.⁴³⁾

Patrně v době bratrova působení v Rakousích získal Hartman z Čeblovic v okolí Lávy majetky ať již od bratra nebo od někoho jiného. J. Doležel nadhazuje možnost, že také mohlo jít o věno jeho manželky Alžběty (patrně rakouského původu), protože při všech majetkových transakcích svého muže se statky v Dolních Rakousích vyslovovala Alžběta souhlas a přikládala k nim vlastní pečeť.⁴⁴⁾

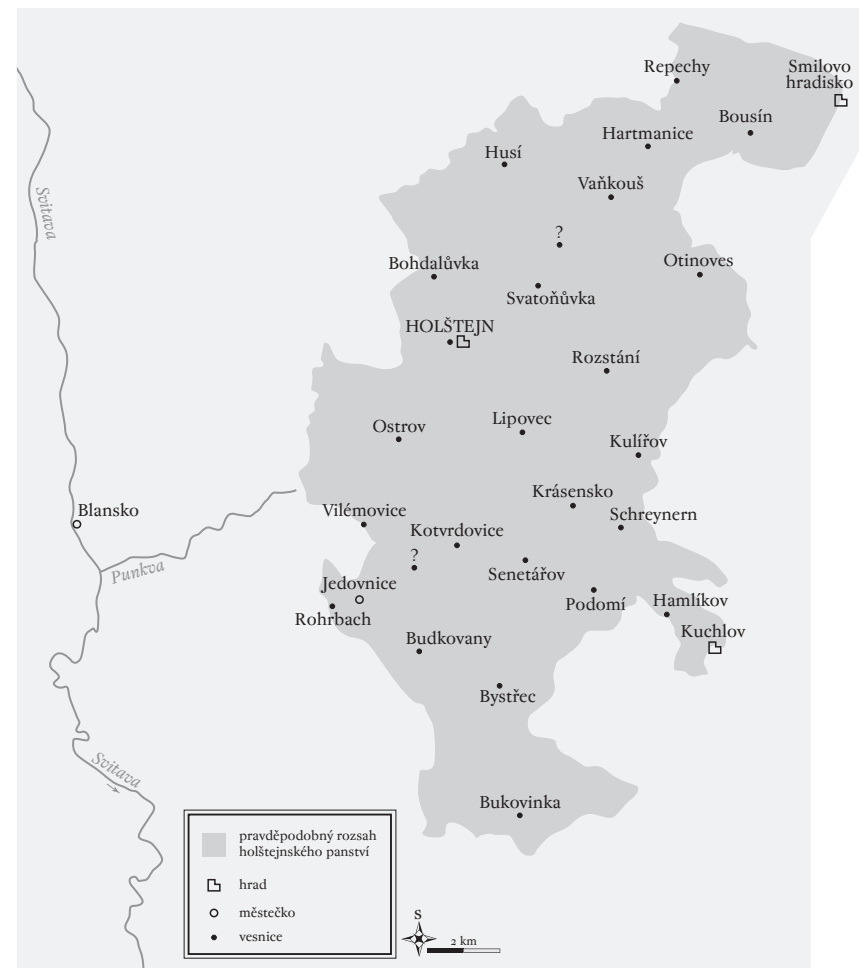
K Hartmanovým majetkům v Dolních Rakousích se dochovala čtveřice listin. Velmi stručně se s jejich obsahem seznámíme. V nejstarší z nich (nedatované) dal Hartman z Holštejna se souhlasem své ženy Alžběty a syna Crhy mailberským johanitům roční plat 35 feniků a dvě kuřata z polí u vsi Großharras (12 km jihozápadně od Lávy). Stejného místa se

týká i listina z roku 1291, ve které Hartman za souhlasu manželky, syna a Štěpána z Maissau daroval špitálu rytířů sv. Jana Jeruzalémského v Mailbergu pro spásu své duše a svých blízkých tři čtvrtiny lánu polí. Další doklady majetkové vazby Hartmana z Holštejna k této oblasti se týkají vesnice Patzmannsdorfu (leží 4 km jihovýchodně od Großharrasu). Někdy před 21. květnem 1291 prodal Hartman se ženou a synem rakouskému šlechtici Wulfingovi ze Sonnbergu a jeho ženě lenní statky v Patzmannsdorfu, které pak oni zmíněného 21. května 1291 prodali komtureovi a mailberské komendě. Protože se patrně vyskytly nějaké potíže s touto transakcí, nechali si ji johanité ještě potvrdit nedatovaným listem také od Hartmana, jeho ženy Alžběty a syna Crhy.⁴⁵⁾

Podle J. Doležela přivedli páni z Čeblovic na Drahanskou vrchovinu německy mluvící kolonisty z největší pravděpodobností z oblasti dolnorakouského Weinviertlu (Vinné čtvrti) z okolí Lávy. Těmito přistěhovalci bylo založeno na budoucím holštejnském panství 14–17 vesnic.⁴⁶⁾ Znamená to, že holštejnské panství bylo ve 13. století celé tvořeno německy mluvícím obyvatelstvem? Podle posledních výzkumů J. Doležela pro více než třetinu sídel holštejnského panství chybí jakékoliv důkazy o jejich osídlení německým etnikem. Českého založení bylo nepochybně městečko Jedovnice a vesnice Bukovinka, Hartmanice (dnes Niva), Bohuší (dnes Bousín), Rozstání a Vaňkouš (zaniklý). Patrně českého založení byly tři dnes zaniklé vesnice Bohdalůvka, Svatoňůvka a ves neznámého jména u Svatoňůvky. Ves Podomí byla snad původně slovanského založení, později byla dosídlena nebo znovuosídlena německým etnikem.⁴⁷⁾

Při předpokládané maximální variantě (minimální varianta je 20) rozsahu holštejnského panství koncem 13. století 27 sídel (Repechy, Bousín, Husí, Hartmanice, Vaňkouš, Bohdalůvka, Otinoves, Svatoňůvka, Holštejn, Rozstání, Ostrov, Lipovec, Kulířov, Vilémovice, Kotvrdovice, Krásensko, Senetářov, Schreynern, Rohrbach, Jedovnice, Podomí, Budkovany, Hamlíkov, Bystřec, Bukovinka a dvě neznámého jména), bylo 14 osad s vysokým až dominantním podílem německých osadníků, naopak asi 10 založení postrádá stopy cizího etnika.⁴⁸⁾

Oblast Drahanské vrchoviny je jedním z nejprobadanějších území v českých zemích, pokud se týká zaniklých středověkých vesnic. Díky výzkumům Ervína Černého, který v letech 1953–1990 našel a prozkoumal na tomto území 61 zaniklých vesnic, máme zmapovány i ty na holštejnském panství. My zde ovšem nemáme prostor k tomu, abychom podrobněji rozebrali výsledky výzkumů E. Černého.⁴⁹⁾

/ Předpokládaný rozsah holštejnského panství k roku 1300.

Název hradu Holštejna (*Holenstein*) na Blanensku často sváděl k záměně s jiným moravským hradem, Hoštejnem (*Hohenstein, Hochstein*), jehož zbytky se nacházejí na Zábřežsku na severní Moravě poblíž železniční trati z Olomouce do Prahy u stejnojmenné vesnice.⁵⁰⁾ Podle některých autorů v roce 1287 vyslal český král Václav II. na Moravu vojsko vedené svým otčímem Závišem z Falkenštejna, aby dobyl hrad Holštejn

jako sídlo loupežného rytíře.⁵¹ Ve skutečnosti Závíš z Falkenštejna obsadil hrad Hoštejn a ne náš Holštejn.⁵² I v jiných případech docházelo k záměně těchto dvou hradů a my si ještě jeden takový případ ukážeme v souvislosti s husitskými válkami.

Hartman z Holštejna je doložen v prestižním úřadu brněnského komorníka v letech 1278–1286.⁵³ Je zřejmé, že po výstavbě hradu Holštejna na něm Hartman i sídlil, protože se po něm i trvale psal.⁵⁴ Naposledy se jako živý jmenuje Hartman z Holštejna (*Hartmanns de Holenstein*) na listině bratří Bluda a Jindřicha z Příbora roku 1302 (k některým dalším možnostem viz dál).⁵⁵

Hartmanův syn Crha (*Zerh von dem Holnstein*) se připomíná v letech 1288–1308.⁵⁶ Dřívější bádání si s jeho osudy nevědělo příliš rady. Navíc vyšlo z mylné identifikace pečeti, kdy pod vlivem A. Sedláčka považovalo pečeť jeho matky Alžběty za Crhovu (motiv Božího beránka).⁵⁷ Tím, že se autoři domívali, že Crha změnil erb, byl jen krůček k tomu, brát ho za člena johanitské komendy v Mailbergu.⁵⁸

V této záležitosti zastávám shodný názor s J. Doleželem, který se ve své nejnovější práci týkající se Crhy přiklonil k tomu, že byl světskou osobou, a tudíž se nestal členem řádu.⁵⁹ Přesto o jeho osudech víme poměrně málo. Poslední zmínku o něm máme z roku 1308. Asi nás nepřekvapí, že vystupuje jako straník Habsburků. Na smlouvě mezi Jindřichem Korutanským a Friedrichem Habsburským o postoupení českých zemí ze 14. srpna 1308 se objevuje Crha z Holštejna jako zástavní držitel královského města Podivína (na jižní Moravě). Dále se z této smlouvy dozvídáme, že Crha obdržel zápisný list na město Podivín od českého krále Rudolfa Habsburského (vládl v letech 1306–1307).⁶⁰ Snad jako habsburský straník po změně poměrů v českých zemích v jejich neprospěch odešel Crha do Rakous či brzy zemřel.⁶¹

Tím by naše putování po osudech prvních pánů z Holštejna mohlo skončit, kdyby se nám nepřipomněli ještě jednou a teď již definitivně naposledy. 1. ledna 1315 listinou vydanou v Zábřdovicích prodal opat tamního kláštera Heřman spolu s konventem dolnokounického proboštovi Jarlochovi svůj majetek v Brně.⁶² Na dnes nezvěstném originálu byl uveden na prvním místě mezi svědky Hartman z Holštejna (*Hartmannus de Holnstein*). Nabízejí se nám v podstatě dvě možnosti, buď se jedná o Hartmana z Holštejna známého v pramenech v letech 1252–1302, nebo o jeho vnuka, syna Crhy z Holštejna. V prvním případě je trochu problém, že by na dlouhých 13 let (mezi lety 1302 a 1315) Hartman vůbec nevystupoval v písemných pramenech, když předtím byl připomínán

velmi často. Také věk tohoto šlechtice by mohl hrát roli. Hartman se uvádí poprvé roku 1252, pokud budeme předpokládat, že musel mít tehdy minimálně 14 let (zletilost), tak by se roku 1315 dožil 77 let. Není to nemožné, ale málo pravděpodobné, navíc, když uvážíme, že jeho starší bratr Bohuš zemřel někdy v letech 1287–1288.⁶³ Nelze předpokládat, že by byli oba bratři věkem od sebe příliš vzdáleni.

Pro to, že se mohlo jednat o syna Crhy z Holštejna, nemáme žádný přímý důkaz. Spíše podpůrné argumenty. Syn Crhy se mohl jmenovat po dědovi. Hlavní důvody jsou pak ty, které svědčí proti tomu, že se jedná o děda. Skutečnost, že se Hartman znovu po roce 1315 vůbec nepřipomíná, naopak tuto variantu oslabuje.

Jako jisté řešení se nabízí vysvětlení v tom smyslu, že Hartman z Holštejna se po roce 1302 stáhl ve stáří z veřejného života, přestal vydávat či pečetit listiny a uchýlil se do zábrdovického kláštera, kterému v minulosti odkázal majetky. Když pak klášter roku 1315 potřeboval urozené svědky na majetkovou transakci, přiložil k ní svou pečeť. Je to sice pouhá hypotéza, ale pravděpodobná.

/ PÁNI Z HOLŠTEJNA ERBU POLOUTROJČÁŘÍ. VOK I., OTEC ZAKLADATEL

Osudy prvních pánů z Holštejna, které jsme mohli nastínit jen letmo, se uzavřely. Kdo vlastnil hrad Holštejn po vymření jeho zakladatelů? Dostáváme se na nejistou půdu. Je pravděpodobné, že zboží připadlo právem odúmrti králi, který je po nějaké době udělil stále mocnějším pánům z Lipé.⁶⁴ Víme, že se roku 1319 rozhodl Jindřich z Lipé přesídlit na Moravu a za tím účelem provedl s králem Janem Lucemburským směnu svého Žitavska za několik královských statků na Moravě a ve východních Čechách.⁶⁵ I když nám chybí písemný doklad, patrně jedním z majetků, které Jindřich z Lipé ve druhé polovině roku 1319 dostal, bylo holštejnské panství. Podle Miloslava Sovadiny celá směna krále a velmože proběhla rychle, dokonce se zdá, že ve spěchu a s velkou improvizací. M. Sovadina se domnívá, že král sháněl narychlo statky, které měly kompenzovat hodnotu Žitavska. V každém případě tato významná větev Ronovců holštejnské panství získala ať již roku 1319 či o něco málo později.⁶⁶

Po pánech z Lipé se stali majiteli holštejnského panství příslušníci rodu poloutrojčáři, kteří se také podle svého nového hradu začali psát jako páni z Holštejna.⁶⁷ Jak jsem naznačil již v úvodu, toto rodové

společenství je nejčastěji v literatuře nazýváno jako Hrutovici podle nejstaršího doloženého předka Hruta.⁶⁸⁾ Vzhledem k velké rozvětvenosti a složitosti nelze sestavit podrobnější rodokmen Hrutoviců, i když i takové pokusy se objevily.⁶⁹⁾

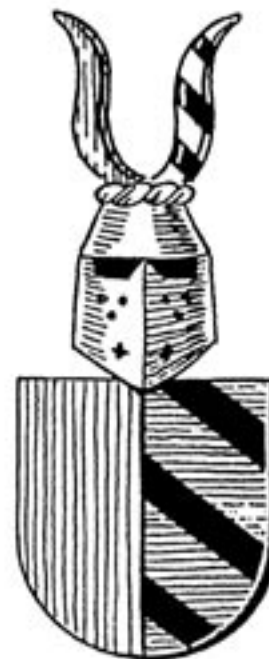
Jaký to vlastně znak spojoval Hrutovice? Co si představit pod pojmem poloutrojčáří? Jedná se o polcený štít, jehož jedno pole, nejčastěji pravé, je prázdné, zatímco druhé nese tři kosmá, případně šikmá břevna.⁷⁰⁾ Zatímco u pánů z Holštejna neznáme barevnou podobu erbu, páni ze Sovince měli pravou polovinu štítu červenou, v levé docházelo ke střídání stříbrných (bílých) a černých pruhů (levé pole bylo pětkrát stříbrno-černě kosmo dělené).

Podívejme se na to, kdy budoucí páni z Holštejna získali holštejnské panství. Podle zápisu v moravských zemských deskách se tak stalo roku 1349, kdy syn Jindřicha z Lipé Čeněk (*dominus Czenco de Lipa*) prodal holštejnské panství Vokovi I. z Holštejna (*domino Wocconi de Hohenstein*).⁷¹⁾ Moravské zemské desky po rekonstrukci a soustředění do dvou cúd v Olomouci a v Brně byly poprvé otevřeny v roce 1348. Je zřejmé, že zápis do desk byl proveden se zpožděním od faktického provedení celé operace. Pro tuto skutečnost máme několik argumentů. Již samotný fakt, že Čeněk z Lipé prodává holštejnské panství Vokovi I., který se již nazývá z Holštejna, svědčí o tom, že v době zapsání do desk Vok Holštejn již nějakou dobu vlastnil.

Nejpádnější důkazy pro dřívější vlastnictví Holštejna Vokem I. než až roku 1349 nám ale poskytují písemné prameny, ve kterých Vok I. vystupuje několikrát s predikátem z Holštejna již mnoho let před rokem 1349.

Vůbec nejstarší zpráva vztahující se k rodu pánů z Holštejna erbu poloutrojčáří pochází z roku 1321. Ze zápisů minoritského kláštera v Brně se dovídáme, že v roce 1321 zemřela matka Voka I. z Holštejna (*mater domini Wokonis de Hohensteyn*) a byla pohřbena v kapli sv. Václava v brněnském minoritském kostele.⁷²⁾ I když rukopis psaný lektorem Štěpánem vznikl koncem 15. století, musel vycházet ze starších klášterních záznamů.⁷³⁾ Podle všeho tedy již roku 1321 vlastnili členové rodu poloutrojčáří holštejnské panství. Samozřejmě je možná i jiná verze výkladu, totiž, že sice roku 1321 zemřela matka Voka I., ale jeho predikát u zápisu vyjadřuje až pozdější stav. Přesto se spíše přikláním k první možnosti.⁷⁴⁾

Pokud byla Vokova matka pohřbena u brněnských minoritů, znamená to, že rod měl na tento klášter vazby. Lze předpokládat finanční dary pro klášter ze strany pánů z Holštejna.⁷⁵⁾

/ Znak pánů z Holštejna erbu poloutrojčáří.

Podle ne zcela jisté zmínky vládl rod poloutrojčáří holštejnským panstvím již roku 1321. Úplnou jistotu ale získáváme až roku 1334, kdy svědčil na listině Ludmily, vdovy po Konrádovi z Vitoraze, ve prospěch cisterciáckého kláštera Králové na Starém Brně Vok I. z Holštejna (*Wocke von dem Hohenstein*).⁷⁶⁾ K listině vydané na neznámém místě 24. prosince 1334 přiložil Vok I. z Holštejna svou pečeť, která se dochovala do současnosti. Vokův predikát jasně značí, že byl tehdy majitelem holštejnského panství. Ke starobrněnskému cisterciáckému klášteru musíme dodat, že ho založila roku 1323 vdova po dvou českých králích a zároveň milenka mocného Jindřicha z Lipé Eliška Rejčka. Pokud Vok I. z Holštejna pečetil listinu ve prospěch kláštera, zdá se i na základě jiných indicií, že se pohyboval v kruzích blízkých pánům z Lipé. Navíc bude dobré si připomenout, kdo byli další pečetitelé zmíněné listiny. Kromě vydavatelky přiložili svou pečeť dále Jan z Lipé, brněnský komorník Artleb z Boskovic, brněnský sudí Dětřich ze Špránku, Půta z Vildenberka, Gerhart z Kunštátu a Vok z Budišovic. I když byl mezi svědky uveden Vok I. z Holštejna až na předposledním místě (před Vokem z Budišovic), ukazuje to, že byl tehdy považován za člověka, kterého je dobré požádat o přiložení pečeti na listinu. Někomu bezvýznamného by k tomu nevyzvali. Jinak řečeno, již v době, kdy se setkáváme s pány z Holštejna erbu poloutrojčáří poprvé, jsou bráni mezi představitele starobylých panských rodů.

Nastává vhodná chvíle k tomu, abychom pokud možno definitivně a jednou provždy rozřešili otázku, zda jsou páni z Holštejna samostatným panským rodem, nebo se jedná pouze o větev pánů ze Sovince. Jak jsme již naznačili v úvodu knihy, většina dosavadní literatury tvrdila,

že správná je druhá možnost. Kdyby se jednalo o autory bez odborného historického renomé, mohli bychom takové názory přejít téměř bez povšimnutí. Ale pokud takové stanovisko zastávali či zastávají např. Ladislav Hosák nebo Miroslav Plaček,⁷⁷⁾ je nutno celou věc argumentačně přesvědčivě doložit a objasnit. Je třeba také dodat, že naopak někteří jiní autoři měli na věc opačný názor jako např. Josef Pilnáček či August Sedláček. Podle J. Pilnáčka byl rod z Holštejna stejného znaku a původu s rodem ze Sovince, avšak nebyl pouhou sovineckou větví.⁷⁸⁾ A. Sedláček šel ještě dál a celou záležitost dokonce obrátil, tvrdil totiž, že se páni ze Sovince považovali za větev pánů z Holštejna.⁷⁹⁾

Trochu mnoho různých odpovědí na jednu otázku. Cílem následujících pasáží bude přesvědčivě ukázat, že páni z Holštejna nejsou větví pánů ze Sovince. Nejdříve se velmi stručně zastavíme u počátků rodu pánů ze Sovince. Nejstarší jistě doložený předek pánů ze Sovince podkomoří Pavel se připomíná v letech 1299–1302.⁸⁰⁾ Pavel měl tři syny – Markvarta, Voka a Pavla. Právě Vok se stal kamenem úrazu, alespoň pro některé historiky. V roce 1318 dostal výše zmíněný Vok lénem od olomouckého biskupa ves Křižanovice na jižní Moravě.⁸¹⁾ Na listině nemá Vok uveden žádný predikát, pouze víme, že byl asi v té době hodně mladý, protože ho biskup nazývá jinochem (*iueni*).⁸²⁾ Ze soupisu statků a lén olomouckého biskupství z let 1318–1319 se dozvíáme, že bratři Markvart, Vok a Pavel drželi lénem na severní Moravě dvě města (Huzovart a Brunzejf, dnes Rýžoviště) a 13 vesnic.⁸³⁾ Opět u jejich jmen chybí jakékoliv predikáty. Zdá se, že v té době neměli žádný svobodný (alodní) majetek. Poprvé je některý z nich uveden s predikátem značícím sídlo, na kterém sídlil, roku 1329, kdy se píše na listině Jindřicha z Lipé Vok z Huzové (*Wockonis de Husauia*).⁸⁴⁾ Z výše uvedených souvislostí je zřejmé, že Vok z Huzové je členem rodu ze Sovince a nemohl se jednat o holštejnského Voka I.

Ze tří bratří se poprvé po Sovinci uvádí roku 1332 Pavel (*Paulo de Schowycenz*),⁸⁵⁾ v roce 1348 pak Vok (*Vocko de Aylburk*),⁸⁶⁾ v roce 1353 pak vystupují společně bratři Vok a Pavel ze Sovince (*Woko et Paulus de Aulburk*).⁸⁷⁾

Je nemyslitelné, aby Vok z Holštejna a Vok ze Sovince byli jedna a tatáž osoba. Skutečnost, že oba měli stejný znak (poloutrojčárří) a nesli stejné jméno, ještě neznamená jejich totožnost. Je pravda, že jsme zde již konstatovali, že páni z Holštejna měli blízko k pánům z Lipé a roku 1329 Vok z Huzové svědčil na listině Jindřicha z Lipé. Jedná se však o pouhou náhodu. I když připustíme, že šlechtické predi-

káty nebyly ještě v I. polovině 14. století zcela ustálené, je nemožné, aby se Vok psal roku 1321 po Holštejnu, roku 1329 po Huzové, roku 1334 po Holštejnu (což se opakuje znovu v letech 1341, 1342, 1346, 1347, 1348),⁸⁸⁾ v letech 1348 a 1353 po Sovinci a v letech 1351–1353 po Holštejnu.⁸⁹⁾ Že se jistě jedná o dvě osoby, vidíme také na jejich predikátech v roce 1348. Na listině krále Karla IV. pro pustiměřský klášter svědčí 30. srpna 1348 Vok I. z Holštejna (*Wockone de Holensteyn*), na listině Matěje ze Seničky z 27. října 1348 pro změnu Vok ze Sovince (*Vocko de Aylburk*).⁹⁰⁾

Zatímco sovinecký Vok měl dva bratry, Markvarta a Pavla, u holštejnského Voka žádní sourozenci nikdy nevystupují.⁹¹⁾ Myslím, že se podařilo jednoznačně prokázat, že páni z Holštejna nejsou větví pánů ze Sovince, a že se tudíž jedná o zcela samostatný šlechtický rod, který sice mohl mít (a patrně opravdu měl) s budoucími pány ze Sovince společného předka, což ale nijak nezakládá důvod pro tvrzení některých historiků o tom, že jsou jejich pouhou větví. Nemohl jím být podkomoří Pavel, doložený v letech 1299–1302, ale někdo hlouběji v minulosti. I z logiky věci je nesmyslné tvrdit, že páni z Holštejna jsou větví pánů ze Sovince. Vezměme si fakta. Hrad Sovinec byl vystavěn někdy mezi lety 1329–1332 a společným předkem obou rodů nemohl být předek pánů ze Sovince podkomoří Pavel doložený v letech 1299–1302. I kdyby tady byl před Pavlem o generaci dříve společný předek, tak ho není možné přivlastnit pouze budoucím sovineckým pánům, ale rovnocenně i Holštejnům. Sovinečtí i Holštejni by mohli být považováni maximálně za větev Hrutoviců.

Pravdou ovšem je, že oba rody si byly v určitých ohledech hodně blízké. Pro blízkou příbuznost kromě stejného znaku svědčí obliba některých jmen. Pro pány z Holštejna je nejtypičtější rodové jméno Vok, které nesou příslušníci všech pěti po sobě jdoucích generací rodu. Totéž jméno bylo velmi oblíbené i u pánů ze Sovince, čtyři členové rodu byli jeho nositeli. Velmi často si příslušníci obou rodů vzájemně svědčili na vydávaných listinách, jak si na patřičných místech ukážeme. Naopak nejsou mezi oběma rody doloženy vůbec žádné sňatky, což by potvrdovalo teorii o jejich příbuznosti (sňatek s příbuzným byl zakázán).

Když jsme vyřešili otázku vazby Holštejnů k pánům ze Sovince, vrátíme se zpět k Vokovi I. z Holštejna, který byl velmi čínorodým člověkem a máme o něm poměrně mnoho zpráv.

Dne 25. července 1341 svědčil Vok spolu s některými jinými šlechtici, kteří jsou všichni označeni jako vznešení (urození) muži, na Velehradě

na listině Hynka z Nachalen ve věci klášterního dvora Šenhof.⁹²⁾ Znovu ve vztahu k velehradskému klášteru spatřujeme Voka 23. dubna 1347, kdy pečetil dohodu kláštera a olomouckého biskupa Jana VII. Volka (1334–1351) ohledně doživotního propůjčení a nového osazení dvou pustých vesnic biskupovi.⁹³⁾

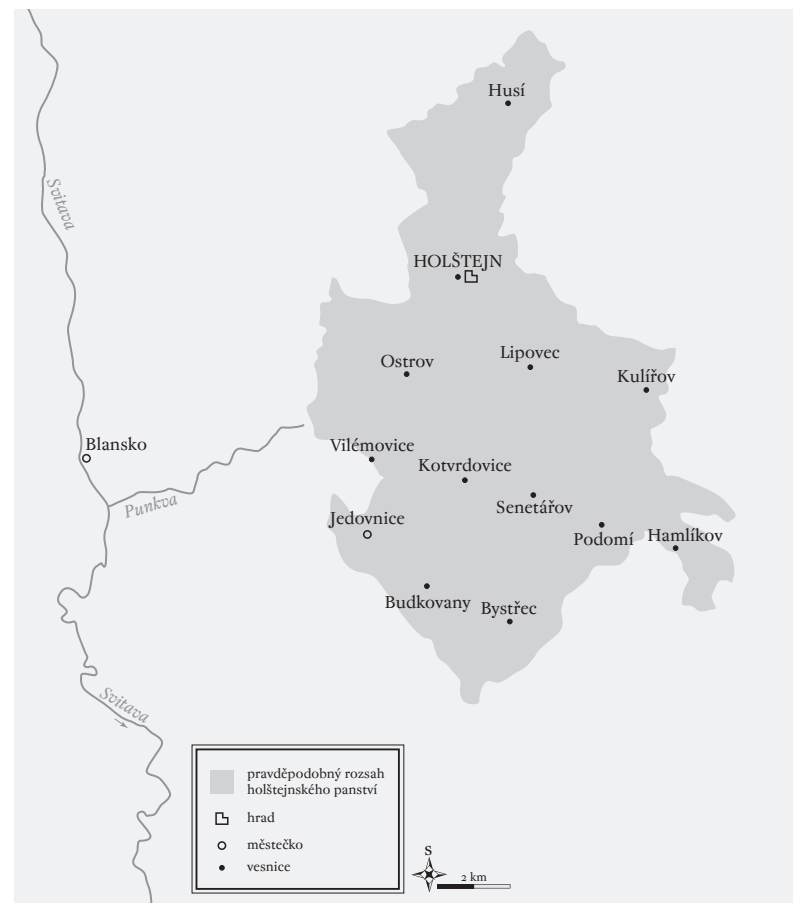
Poprvé spatřujeme Voka I. na panovnickém dvoře v Praze roku 1342. Mladý moravský markrabě Karel, fakticky vykonávající vládu i v Čechách, osvobodil 13. ledna 1342 benediktinský klášter v Pustiměři od světské jurisdikce. Na posledním místě v dlouhé řadě svědků je na této listině uveden i Vok I. z Holštejna (*Woccone de Holnstein*).⁹⁴⁾

Z důvodů na první pohled ne zcela zřejmých se i v pozdější době objevoval Vok I. často jako svědek na listinách určených pustiměřskému klášteru. Nemohlo se jednat o náhodu. Dne 3. března 1346 v Brně dosvědčil Vok I. dar (předání patronátního práva kostela v Budči) Beneše z Budče ve prospěch pustiměřského kláštera.⁹⁵⁾ Když znovu potvrdil teď již český a římský král Karel IV. v Praze 30. srpna 1348 pustiměřskému klášteru osvobození od světské jurisdikce a od všech daní, opět při tom byl Vok I. z Holštejna (*Wockone de Holensteyn*).⁹⁶⁾

Vok I. z Holštejna svědčil v Praze i na jiné listině vydané králem Karlem IV. 27. srpna 1348, kdy potvrzoval zřízení benediktinského kláštera a klášterního kostela sv. Ducha a Milosrdenství Božího na Starém Městě v Praze.⁹⁷⁾ Vykonavatelem závěti obchodníka Mikuláše Rokycanského, na jejímž základě byl klášter zřízen, byl olomoucký biskup Jan VII. Volek.⁹⁸⁾

Když k výše uvedenému doplníme, že zakladatelem pustiměřského kláštera byl nemanželský syn krále Václava II. vyšehradský probošt a poté i olomoucký biskup Jan VII. Volek, vyloučí nám z toho, že Vok I. z Holštejna byl patrně v jeho službách a také asi v doprovodu biskupa zajížděl do Prahy. Jedná se o velmi zajímavou skutečnost, protože nemáme vůbec doloženo, že by Vok I. držel lénem nějaký biskupský majetek (jak to bylo typické např. pro pány ze Sovince).

Páni z Holštejna měli k pustiměřskému klášteru blízký vztah i v pozdějších generacích. Když v roce 1388 prodal klášteru Oldřich Hecht z Rosic svou ves Rybník (dnes Rybníček, na Vyškovsku), celou transakci dosvědčili holštejnští příbuzní Vok III. z Holštejna a Štěpán I. z Vartnova.⁹⁹⁾ Výše zmíněnou vazbu potvrzuje i skutečnost, že v roce 1415, kdy se přeli abatyše kláštera a Bořuta z Budče o patronátní práva kostela v Budči, zasedli v řadách rozhodčích sporu dva představitelé holštejnského rodu – Štěpán I. z Vartnova a Vok IV. z Holštejna.¹⁰⁰⁾

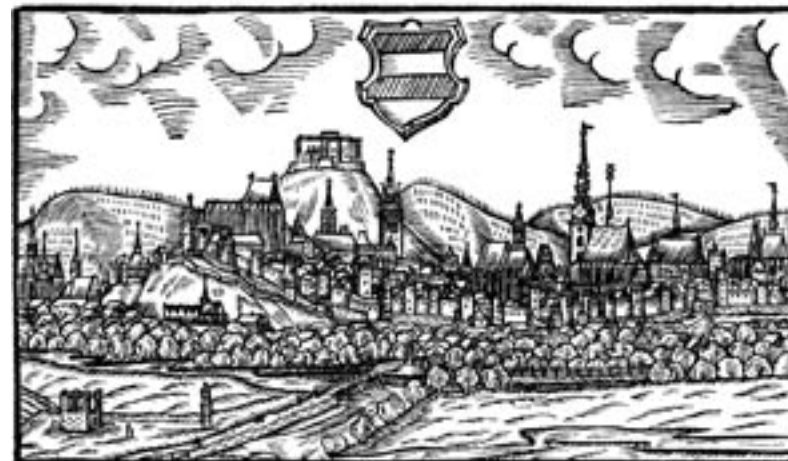
/ Holštejnské panství za Voka I. z Holštejna k roku 1349.

Podle zápisu v brněnských zemských deskách nechal vložit do desk roku 1349 syn Jindřicha z Lipé Čeněk (*Czenco de Lipa*) Vokovi I. z Holštejna (*Wocconi de Holenstain*) holštejnské panství.¹⁰¹⁾ Jinak řečeno, Čeněk z Lipé panství Vokovi I. prodal. Na skutečnost, že zápis je velmi pozdní vzhledem k samotnému aktu, jsem upozornil již v předešlém textu. Protože se jedná o první ucelený popis holštejnského panství, musíme se u něho trochu zastavit. Jaký majetek konkrétně Čeněk Vokovi prodal? Jednalo se o hrad Holštejn s menšími dvory stojícími pod ním (*castrum*

Holenstain cum curticulis sub eodem sitis),¹⁰²⁾ a vesnice Husí (*Hertwigslog*) s lesem řečeným Thenwald (*cum silua dicta Thenwald*), Lipovec (*Zybothslog*), Kulířov (*Kylein*), Podomí (*Boda*), Senetářov (*Czynols*), Kotvrdovice (*Gothfridslog*),¹⁰³⁾ Bystřec (*Merhlnslag*) a Budkovany (*Vlraichslog*). Poté je uvedeno ve výčtu městečko Jedovnice (*oppido Gedwicz*), vesnice Vilémovice (*Wylhlemslog*) a polovina vsi Ostrova se dvěma speciálními lesy (*media villa Preterslog cum duabus siluis specialibus*).¹⁰⁴⁾ Tyto statky jsou zároveň prodány se vším příslušenstvím, které k nim patří (dvory, rybníky, mlýny, pastviny, louky atd.) včetně veškerých práv (např. patronátů).

Pokud je zápis v zemských deskách úplný, znamená to, že Vok I. z Holštejna vlastnil na panství hrad Holštejn, městečko Jedovnice a 11 vesnic či jejich částí.¹⁰⁵⁾ Kdybychom srovnali Vokův zdejší majetek s rozsahem předpokládaného panství za Hartmana z Holštejna koncem 13. století (v maximální verzi městečko a 26 vesnic), tak zjistíme, že Vok by měl získat necelou polovinu původního statku. Byla ztracena jeho severovýchodní část a některé vesnice na okraji panství. Je také možné, že některé vesnice z původních ze 13. století byly již zaniklé. Je třeba ale počítat i s tím, že zápis v zemských deskách není úplně spolehlivý, protože např. ves Hamlíkov není uvedena v zápise o prodeji z roku 1349, přitom ji Vok I. roku 1353 směnil za jiné vesnice.¹⁰⁶⁾ Nelze předpokládat, že by ji zakoupil po roce 1349, jistě se jedná o kup od pánů z Lipé ze starší doby. Na základě těchto korektiv se ukazuje, že Vok získal od Ronovců panství méně zmenšené, než se původně zdálo.

S majetky Voka I. je jistá potíže, jak jsme si již ukázali. Navíc uvedeme ještě jeden příklad jeho majetku, o jehož identifikaci panují nejasnosti a který jen zdánlivě není důležitý. Vše na první pohled vypadá jednoduše. Roku 1349 prodal (vložit do zemských desk) Smil z Rataj (*Smylone de Ratays*) Vokovi I. z Holštejna (*Vocco de Holenstain*) půl rybníka (*mediam piscinam*) „in Holsyn“.¹⁰⁷⁾ Historikové, kteří nejsou zvyklí jít do hloubky problému a na první pohled je jim vše zřejmé, měli ihned jasno.¹⁰⁸⁾ Smil z Rataj prodal Vokovi půl rybníka v Holštejně. Nikdo z těchto historiků si nepovšiml, že je poměrně velký rozdíl mezi názvy *Holenstain* a *Holsyn*. Je zřejmé, že se o půl rybníka v Holštejně jednat nemohlo. Nabízejí se dvě reálnější možnosti výkladu. Podle jedné z nich koupil Vok I. půl rybníka ve vsi Holešíně, která se nachází na okraji Drahanské vrchoviny ne příliš daleko od samotného Holštejna (ves leží 10 km severozápadně od Holštejna).¹⁰⁹⁾ Nejpravděpodobnější je pak výklad celé záležitosti v tom smyslu, že Vok koupil půl rybníka v Olšíně u Zdounek.¹¹⁰⁾ Protože se k této variantě přikláním,

/ Ve městě Brně měli páni z Holštejna dům (vyobrazení z roku 1593).

musíme si pro ni snést pádné argumenty. Páni z Holštejna jsou jako vlastníci městečka a tvrze ve Zdoukách doloženi písemnými prameny od roku 1358.¹¹¹⁾ Smil z Rataj byl majitelem vesnice ležící 5 km od Zdounek. V zápise v moravských zemských deskách z roku 1481, kde je popsán rozsah zdouneckého panství, se uvádí, že se poblíž městečka Zdounky nacházel mlýn ležící pod Olšinským rybníkem.¹¹²⁾ Myslím, že se podařilo prokázat, že roku 1349 držel Vok I. z Holštejna půl rybníka u Zdounek, čímž se z největší pravděpodobností o devět let do minulosti posunula doba, od které páni z Holštejna toto panství vlastnili.

Již na více místech jsme konstatovali, že vliv a vážnost Voka I. z Holštejna v rámci tehdejší společnosti nebyla malá. Znovu se nám tato skutečnost potvrzuje roku 1351, kdy byl Vok I. vybrán spolu s Václavem z Hustopečí za zástupce cisterciáckého kláštera na Starém Brně a zároveň rozhodčího v jeho sporu s brněnskými měšťany (ti měli také své zástupce v rozhodčí komisi) o desátkách z vinic v Hustopečích.¹¹³⁾ Brněnští měšťané si stěžovali moravskému markraběti Janu Jinřichovi, že je ničící každoroční vybírání desátků z jejich vinic a že z nich mají více škody než užitku. Markrabě celou při směřoval tak, aby nebyla výrazně porušena práva kláštera. Rozhodčí pak pod markraběcím vlivem vyřklí kompromisní stanovisko, kdy byla výše desátků stanovena v přímé úměře ke kvalitě dané vinice.

/ Nejstarší dochovaná
pečeť Voka I.
z Holštejna z roku
1334.

Vok I. z Holštejna si po vzoru ostatních movitějších šlechticů pořídil dům v Brně. Poprvé máme o této skutečnosti zprávu roku 1348 (*domus Wokonis de Hostenstein*, dále je jeho vlastnictví potvrzeno roku 1351, kdy z něho zaplatil daň 19 grošů). Dům pánů z Holštejna stával na severní straně Horního trhu (*Forum Superius*, dnešní Zelný trh, na jeho místě se v současné době nachází Moravské zemské muzeum). Vlastnictví domu pány z Holštejna je doloženo i v pozdějších letech za Vokových potomků (roku 1365, dále v letech 1375–1376 a 1387–1389).¹¹⁴⁾

Z trochu jiné stránky poznáváme Voka I. v roce 1351. Tehdy dal k nápravě své duše 10 hřiven důchodu kostelu sv. Václava v Olomouci. Tento příjem měl být složen ze dvou částí, šest hřiven ze vsi Slavíkovice (na Slavkovsku na jižní Moravě) a čtyři hřivny ze statku nazvaného Šeborova hora (*Scheborowa hora*).¹¹⁵⁾

Vok byl aktivním člověkem také vzhledem k získávání nového pozemkového majetku. Jestli v tom byl určitý promyšlený systém nebo nakupoval a prodával podle okamžité situace, nevíme. V roce 1353 směnil Vok s Onešem z Charvát polovinu vsi Hamlíkova (*Hemlymcow*) za jeho šestinu vsi Rudy (na Rýmařovsku, později Německá Ruda, dnes opět Ruda) a menší část vesnice Dlouhá Loučka (*Luczka*).¹¹⁶⁾ Zároveň Vok vyměnil druhou polovinu Hamlíkova s Janem z Loučky za další šestinu vsi Rudy a za tři lány v Dlouhé Loučce (s výjimkou patronátních práv ke zdejší-

mu kostelu).¹¹⁷⁾ Proč se Vok zbavoval vesnice holštejnského panství a získával části rozdrobených vesnic na Uničovsku a Rýmařovsku na severní Moravě, není úplně zřejmé. Navíc v těchto oblastech vstupoval do zájmové sféry mimo jiné pánů ze Sovince a olomoucké kapituly.

Jistou náповědou k Vokovým směnám u vsi Rudy může být skutečnost, že koncem 1. poloviny 14. století docházelo k pokusům o obnovu těžby stříbra a zlata v této oblasti. Je doloženo, že u Rudy tehdy pracovali markraběcí horníci. Vok I. z Holštejna se jako majitel části vsi Rudy pokoušel omezit jejich horní svobody, ale neúspěšně (spory o cesty, dřevo, mlýn).¹¹⁸⁾

V roce 1355 prodal Vok I. z Holštejna Matěji řečenému Habštejn (*Hawychsteyn*) ves Divoky (*Dywok*).¹¹⁹⁾ Ves s poněkud zvláštním názvem, se kterou se nesetkáváme naposledy, se nachází na Kroměřížsku, 2 km jižně od Zdounek, které, jak jsme prokázali na jiném místě, již v té době také vlastnil Vok I. z Holštejna. Nevíme, kdy je získal, ale patrně to bylo před rokem 1349. Skutečnost, že Zdounky patřily Holštejnům, máme potvrzeno roku 1358. Tehdy Pavel ze Zdounek (*Paulus de Zdunek*) za souhlasu svého otce Voka I. z Holštejna zapsal své manželce Markétě (*Margaretie*) věnem na zdouneckém panství 250 kop grošů. Ručiteli celé transakce byli nepochybně příbuzní manželky Ješek a Milota ze Zezína (*Jeskonis et Mylothe de Zezin*).¹²⁰⁾

Protože páni z Holštejna budou městečko Zdounky a zdejší panské sídlo s krátkými přerušeními vlastnit přes 100 let, chvíli se u nich zastavíme.¹²¹⁾ Existence tvrze ve Zdoukách je doložena poprvé roku 1298 v predikátu jejího tehdejšího majitele Alberta ze Zdounek (*Alberto dicto de Noneken*).¹²²⁾ V roce 1330 se po Zdoukách psal Vlček ze Zdounek (*Wulczko de Donka*).¹²³⁾ Snad od něho nebo od jeho potomků získali Zdounky páni z Holštejna. Dnes zcela zmizelá tvrz stávala v místech současného hřbitova přímo nad kostelem.¹²⁴⁾ Na základě zemních prací prováděných v 19. století a 1. polovině 20. století, při kterých se narazilo na silné zdi, se soudí, že byla kamenná. K poškození tvrze došlo za husitských válek, snad byla opuštěna až za česko-uherských válek v 2. polovině 15. století. Jako pustá se uvádí v 1. polovině 16. století.

Roku 1358 prodal Vok I. svou část vesnice Chválkovic (*partem suam in villa Qualkowicz*, nachází se na Vyškovsku) Ješkovi z Boskovic a Drslavovi ze Šelenberka.¹²⁵⁾ Ukazuje se, že Vok měl majetky rozptýlené po větší části Moravy, aniž bychom u většiny z nich byli schopni určit, kdy je získal, pokud je nevlastnili již jeho předkové.